

LESZEK WAGA

DYDAKTYCZNE POSTULATY
LUDWIKI JELEŃSKIEJ (1885-1961) W ŚWIETLE ZAŁOŻEŃ
WSPÓŁCZESNEJ PEDAGOGIKI INTEGRALNEJ

WSTĘP

Dydaktyka jako subdyscyplina pedagogiki poszukuje dziś często swoich podstaw w integralnych koncepcjach rozwoju i wychowania (por. Chałas, 2018; Śnieżyński, 2001, s. 76, 389-390). To integralne podejście preferowane jest nie tylko w dydaktykach szczegółowych odnoszących się do nauczania przedmiotów humanistycznych, lecz także do nauczania matematyki, informatyki, przyrody, fizyki, geografii, biologii czy chemii (zob. Chałas, 2017). W tym kontekście warto podjąć się zadania ponownej lektury pism polskiej pedagog Ludwiki Jeleńskiej, poszukując związków między jej postulatami pracy dydaktycznej nauczyciela a założeniami współczesnej pedagogiki integralnej.

Głównym celem niniejszych rozważań będzie zatem wykazanie wspomnianych związków. Analizy te mieszczą się w obszarze nazwanym przez Stanisława Palkę „twórczym wiązaniem badań pedagogicznych z praktyką szkolną”, stanowiąc historyczne badania pedagogiczne (zob. Palka, 2006, s. 125-139).

Zastosowana tu zostanie metoda analizy i krytyki źródeł, której jednym z celów – ogólnie ujmując – jest przystosowanie wiedzy dotychczasowej do nowego problemu (Pieter, 1975, s. 103).

Rozważania składać się będą z trzech punktów. W pierwszym podjęte zostaną próby zoperacjonalizowania pojęcia „pedagogika integralna”; w drugim będzie zaprezentowana sylwetka naukowa L. Jeleńskiej, aktualny stan badań

nad koncepcją wychowania i kształcenia tej autorki oraz znaczenie jej twórczości w bieżących badaniach z zakresu pedagogiki i dydaktyki; w trzecim punkcie zostaną zaprezentowane wyniki analizy dydaktyki L. Jeleńskiej w perspektywie dzisiejszych założeń pedagogiki integralnej. Będzie to próba zrekonstruowania współczesnych postulatów pedagogiki integralnej (zwłaszcza postulatów dydaktycznych) w pismach L. Jeleńskiej.

1. POJĘCIE „PEDAGOGIKI INTEGRALNEJ”

„Integracja”, „integralność”, „integrowanie” są kategoriami coraz częściej pojawiającymi się w obszarze pedagogiki (zob. Witkowski, 2007, Kubinowski, 2010, Gofron, 2017, Dziaczkowska, 2019), dlatego samo pojęcie „pedagogiki integralnej” wymaga uściślenia.

Wydaje się, że podstawowym założeniem takiej pedagogiki jest przyjęcie tezy, że jej przedmiotem badań jest integralnie rozumiane wychowanie (por. Rynio, 2016, s. 447). Wychowaniu temu stawia się określone warunki.

Po pierwsze, cechuje się ono potrzebą uwzględnienia czynników świadomych i nieświadomych oddziałujących na wszystkie sfery człowieka: naturę i kulturę, i nadnaturę. To z kolei implikuje konieczność przyjęcia integralnej wizji osoby jako podmiotu wychowania w jej oryginalności i niepowtarzalności (Nowak, 2012, s. 181-182).

Po drugie, w wychowaniu integralnym uwzględnia się trzy podstawowe elementy relacji wychowawczej: wychowanka, wychowawcę i sytuację wychowawczą (tamże, s. 78).

Po trzecie, ma to być wychowanie do realizmu odznaczające się przyjęciem poznawczej i etycznej postawy osobistego zaangażowania względem otaczającej rzeczywistości i polegające na zwróceniu się człowieka ku temu, co istnieje, ku „żywemu konkretowi” (tamże, s. 74-75).

Po czwarte, wychowanie to cechuje się potrzebą kształtowania wrażliwego na rzeczywistość sumienia, co skutkuje uformowaniem się postawy egzystencjalnej nastawionej na „bycie tu i teraz”, a w ostateczności przyczynia się do respektowania prawa naturalnego i odkrycia „*prawa miłości*, której źródło jest w Bogu” (tamże, s. 76).

Po piąte, wychowanie integralne wymaga odrzucenia jakichkolwiek form ideologii w oddziaływaniu na wychowanka (tamże, s. 77).

Po szóste, jest wychowaniem do krytycyzmu i samokrytycyzmu, a także do kreatywności (tamże, s. 182).

Wszystkie wymienione powyżej elementy charakteryzują poziom przedmiotowy pedagogiki integralnej. Istnieją jeszcze cechy, które charakteryzują jej poziom metapredmiotowy.

Po pierwsze, zadaniem pedagogiki integralnej jest dokonywanie syntezy dotychczasowego dorobku nauk pedagogicznych (tamże, s. 79, 176; por. Wiatrowski, 1995, s. 59-60).

Po drugie, pedagogika ta powinna uwzględniać dwa podejścia: „dalekowzroczne” (docelowe) oraz „konkretne” (obecne) (Nowak, 2012, s. 79).

Po trzecie, cechuje się ona pluralizmem podejść metodologicznych w badaniach nad złożoną rzeczywistością wychowania (tamże, s. 180-181, Dziaczkowska, 2019, s. 16-18).

Założenia współczesnej pedagogiki integralnej są efektem długiego rozwoju nauk pedagogicznych. Powstaje zatem pytanie, w jakim stopniu można je zrekonstruować z twórczości L. Jeleńskiej?

2. TWÓRCZOŚĆ LUDWIKI JELEŃSKIEJ W AKTUALNYCH BADANIACH PEDAGOGICZNYCH

Ludwika Jeleńska była pedagogiem i metodykiem. Doktoryzowała się z filozofii w Szwajcarii. Kierowała Szkołą Ćwiczeń i była nauczycielem Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Grodnie. W dwudziestoleciu międzywojennym prowadziła wykłady na kursach wakacyjnych dla nauczycieli. W czasie okupacji niemieckiej brała aktywny udział w tajnym kształceniu nauczycieli w Warszawie. Pozostawiła kilka ważnych prac pedagogicznych. Jest także autorką książek z zakresu problematyki psychologii, metodyki, szkoły jako instytucji wychowującej oraz kilku opowiadań religijnych (zob. Kostkiewicz, 2013, s. 473; Rynio, 1997).

Analizy twórczości L. Jeleńskiej pojawiały się przede wszystkim albo w związku z toczącą się dyskusją po wydaniu jej pierwszych książek: *Metodyki pierwszych lat nauczania* i *Sztuki wychowania* (zob. Stein, 1931a, 1931b; Dobraniecki, Ślifirski, 1933; Wachowski, 1931a; 1931b), albo też jako próby podsumowania jej działalności już po śmierci autorki (zob. Chmaj, 1963, s. 121-123; Czerniewski, 1963, zwłaszcza s. 143; Trzebiatowski, 1970, s. 317-318). Podsumowania jej dorobku dokonały również Ewa Trojanowska (1988), Teresa Kukołowicz i Ewa Murawska (1990). Aktualnie wśród opracowań twórczości naukowej L. Jeleńskiej można wymienić poświęcone jej hasło w *Encyklopedii katolickiej* (Rynio, 1997)

i obszerne paragrafy w dwóch monografiach (Horyń, 1997, s. 161-200; Kostkiewicz, 2013, s. 473-505). Do pism L. Jeleńskiej w nieco dłuższych fragmentach nawiązywali także m.in.: Tadeusz Jałmużna (1983) i Marian Nowak (2009).

L. Jeleńska jest uważana za przedstawicielkę pedagogiki integralnej (Chmaj, 1963; Jałmużna, 1983; Kostkiewicz, 2013). Zapewne ze względów integralnego ujmowania problematyki edukacyjnej autorka ta „używała zamiennie określenia nauczyciel i wychowawca, gdyż nie oddzielała wychowania od nauczania. Chociaż na gruncie teorii wychowania częściej mówiła o wychowawcy, a w dydaktyce – o nauczycielu” (Jałmużna, 1983, s. 286-287). Z jej poglądów, które z oczywistych względów są osadzone w kontekście ówczesnych warunków wychowania i nauczania, można wydobyć pewne postulaty odpowiadające aktualnym założeniom pedagogiki integralnej.

3. WSPÓŁCZESNE POSTULATY PEDAGOGIKI INTEGRALNEJ W TWÓRCZOŚCI L. JELEŃSKIEJ

Pierwszym i fundamentalnym wnioskiem, jaki można wysunąć z lektury pism L. Jeleńskiej na temat integralności, jest umiejscowienie problematyki wychowania integralnego w teoretycznej koncepcji pedagogiki integralnej (zob. Kostkiewicz, 2013, s. 474; Kubiak-Szyborska, 2015; Lewin, 1963, s. 40; Maćkowiakowa, 1961, s. 3). Prawomocność tego wniosku potwierdza stwierdzenie samej autorki, która dosyć ściśle wiązała problematykę praktyczną z teoretycznym jej opracowaniem (zob. Jeleńska, 1930, s. 29).

3.1. INTEGRALNE UJĘCIE CZŁOWIEKA

Wychowanie integralne cechuje się potrzebą oddziaływania na sferę cielesną, psychiczną i duchową podmiotów relacji wychowawczej. L. Jeleńska ten fakt dostrzegła. Wprawdzie w *Związłej psychologii ogólnej* napisała, że „wszystkie zjawiska w świecie możemy podzielić na zjawiska fizyczne i psychiczne” (1946, s. 7), co mogłoby sugerować pominięcie zjawisk duchowych, lecz omawiając rodzaje przeświadczeń, nie pominęła „sądów w przedmiocie wiary”, pisząc, że „w akcie wiary jest konieczny udział woli i łaski” (tamże, s. 54).

Uwzględnienie wszystkich sfer człowieka w oddziaływaniach wychowawczych dobitnie zostało ukazane w rozważaniach o ideałach wychowaw-

czych, wśród których L. Jeleńska wymieniła: ideał człowieka związany ze sprawnością fizyczną, ideał społeczny oraz ideał narodowy, następnie ideał religijny, na końcu zaś ideał indywidualny i ideał społeczny (Jeleńska, 1930, s. 141-157). Również opisując proces kształtowania się osobowości, autorka wskazała na jego elementy natury biologicznej, fizycznej, psychologicznej i społecznej (Jeleńska, 1946, s. 107-123).

Warto przy tym zauważyć, że istotne u niej jest nie tylko uwzględnienie wymienionych wymiarów wychowania, ale także ukazanie zasady integrującej owe wymiary. Pisała, że „dla człowieka wierzącego taką zasadą jednoczącą jest zasada boska” (tamże, s. 138).

Cechą integralnego ujmowania człowieka, stanowiącą jeden z podstawowych celów pracy nauczycielskiej L. Jeleńskiej, jest założenie dotyczące potrzeby harmonijnego rozwoju intelektu, woli i uczuć wychowanka, a także kształcenie jego charakteru (Jeleńska, 1945, s. 5; 1946, s. 71; Jałmużna, 1983, s. 147; 1958; por. JZ, 1959, s. 65).

Wspomnieć także należy, że w pismach autorki znajdują się nie tylko fragmenty mówiące o integralnym traktowaniu wychowanka, ale także ujmujące wychowawcę w integralnym wymiarze (Jeleńska, 1945, s. 91).

Widoczną cechą wychowania integralnego opisywaną przez L. Jeleńską jest również komplementarne ujmowanie wpływów świadomych i nieświadomych w procesie wychowania (zob. Jeleńska, 1930, 1946, s. 124-137). Podział na owe wpływy w wychowaniu był nawet uważany za *novum* w ówczesnej myśli pedagogicznej (Stein, 1931a, s. 69-71).

3.2. INTEGRALNE UJĘCIE RELACJI WYCHOWAWCZEJ

Kolejną cechą wychowania integralnego jest równoczesne akcentowanie znaczenia wszystkich elementów relacji wychowawczej: wychowanka, wychowawcy i sytuacji wychowawczej.

Podkreślenie roli wychowanka przejawia się w pismach L. Jeleńskiej zwłaszcza w postulatcie respektowania jego podmiotowości, a niemałe znaczenie pełni w tym apel o szacunek dla jego przeżyć (Jeleńska, 1930, s. 54-55). Troskę o podmiotowość wychowanka autorka postulowała w obszarze dydaktyki, pisząc o potrzebie zachowania zasady samodzielności ucznia. Zasadę tę wymieniła jako pierwszą, przed innymi zasadami metodycznymi. Wiązała przy tym samodzielność z dowartościowaniem znaczenia błędów uczniów w procesie wychowania i nauczania (Jeleńska, 1926, s. 38).

Przyzwolenie dziecku na błąd jest momentem podkreślającym jego podmiotowość, choć nieprzekreślającym aktywnej roli wychowawcy (Nowak, 2009, s. 22-23). W tym miejscu L. Jeleńska rozprawiła się także z naturalizmem, od którego, jako ideologii, powinna dystansować się wszelka pedagogika integralna (por. Kostkiewicz, 2013, s. 481-482). Ponadto pisząc o relacjach między nauczycielem a uczniami, podkreślała potrzebę współdziałania i dwupodmiotowości (Horyń, 1997, s. 184, 187).

L. Jeleńska uwypuklała równocześnie znaczenie środowiska wychowawczego, w tym „środowiska geograficznego” i „środowiska społecznego” (zob. Jeleńska, 1946, s. 86, 113-116).

Współcześnie cechą wychowania integralnego, uwidaczniającą się już w twórczości L. Jeleńskiej, jest uwzględnianie oddziaływań profesjonalistów i osób niezaangażowanych wprost w proces wychowania jednostki (zob. Jeleńska, 1946, s. 5, 124-139). Także komplementarność i współdziałanie różnych podmiotów na rzecz wychowanka uważane są za cechy specyficzne wychowania integralnego (zob. Jeleńska, 1930, s. 73, 212; 1947b; Jałmużna, 1983, s. 276-277, 287).

3.3. ZWROT KU REALIZMOWI

Jednym z fundamentalnych postulatów wychowania integralnego jest zwrot ku realizmowi rozumiany jako skoncentrowanie się na „żywym konkrezie”. Ten postulat nierzadko pojawia się w zaleceniach dydaktycznych L. Jeleńskiej, która – omawiając zasadę pogłębienia – pisała o potrzebie stosowania trzech rodzajów „konkretów” na zajęciach lekcyjnych: „konkrety w garści” (Jeleńska, 1926, s. 45; 1960, s. 45, 80, 110-111, zob. Trojanowska, 1988, s. 34), „konkrety przed oczyma” (Jeleńska, 1926, s. 45-46; 1960, s. 68; zob. Trojanowska, 1988, s. 34) oraz „konkrety w wyobraźni” (Jeleńska, 1926, s. 46; 1946, s. 29-42).

3.4. WRAŻLIWOŚĆ NA RZECZYWISTOŚĆ

Postulatem wychowania integralnego jest przyjęcie postawy „bycia tu i teraz”. Jest to swoista wrażliwość sumienia na otaczającą człowieka rzeczywistość. Tę wrażliwość, potrzebną w pracy nauczycielskiej posiadała L. Jeleńska, czego wyraz dawała w bardzo szczegółowych, nieraz drobiazgowych radach, np. dotyczących frekwencji uczniów (Jeleńska, 1945, s. 68).

Ponadto jej wrażliwość można ocenić przez pryzmat jej umiejętności wczuwania się w przeżycia nauczycieli (por. Jeleńska, 1947a, s. 199).

3.5. SYNTEZA DOROBKU NAUK PEDAGOGICZNYCH

Powyżej wskazano na obecność współczesnych postulatów wychowania integralnego w pismach L. Jeleńskiej. Pozostaje jeszcze zadanie wydobycia z tych pism takich treści, które można by uznać za metaprzmiotowe założenia dzisiejszej pedagogiki integralnej.

Współczesna pedagogika integralna – jak wcześniej wspomniano – powinna dokonywać syntezy dorobku nauk pedagogicznych i wiedzy o wychowaniu. Jest to zauważalne w rozważaniach L. Jeleńskiej przede wszystkim dlatego, że odwołuje się ona obszernie do psychologii, zwłaszcza rozwojowej i poznawczej (Jeleńska, 1939c, 1946), oraz do socjologii (Jeleńska, 1930, 1939b, 1939d, zob. Wachowski, 1931a, s. 188-189; Stein, 1939b), chociaż nietrudno zauważyć także wiele odniesień do filozofii, epistemologii, aksjologii, etyki czy estetyki (por. Kostkiewicz, 2013, s. 476).

Potrzeba dokonywania syntezy wiedzy miała swoje odzwierciedlenie w dydaktyce, gdyż L. Jeleńska wielokrotnie postulowała, aby w klasach początkowych prowadzić lekcje, które współcześnie są nazywane kształceniem zintegrowanym (Jeleńska, 1960, s. 12, 74; zob. Horyń, 1997, s. 176, 183).

3.6. PLURALIZM PODEJŚĆ METODOLOGICZNYCH

Pedagogika integralna charakteryzuje się współcześnie pluralizmem metodologicznych podejść w badaniach. Odwołując się do podstawowych działów pedagogiki wymienionych przez Stefana Kunowskiego (1909-1977): pedagogiki praktycznej lub empirycznej, pedagogiki opisowej lub eksperymentalnej, pedagogiki normatywnej oraz pedagogiki teoretycznej, czyli ogólnej (Kunowski, 2000, s. 38), należy stwierdzić, że w rozważaniach L. Jeleńskiej obecne są analizy, które można byłoby zaklasyfikować do wszystkich wymienionych działów.

Relacjonowanie własnej działalności praktycznej, charakterystyczne dla pedagogiki praktycznej, można znaleźć w licznych fragmentach, w których autorka odwołuje się do własnego doświadczenia dydaktycznego, dotyczącego np. sposobu opracowywania liczb (Jeleńska, 1960, s. 16) czy nauki dodawania (tamże, s. 26).

Elementy pedagogiki opisowej (eksperymentalnej) odnaleźć można w uwagach metodycznych odnoszących się do wprowadzania nowych wiadomości na określonym etapie rozwoju (tamże, 1960, s. 33).

Charakterystyczne dla ówczesnej pedagogiki normatywnej dyrektywnie wypowiedziane postulatory wychowawcze (Waga, 2018, s. 66-68) czytelnicy dzieł L. Jeleńskiej mogą dostrzec m.in. w *Sztuce wychowania*, w rozważaniach dotyczących charakteru (Jeleńska, 1930, s. 228).

Wreszcie rozważania najbardziej ogólne mieszczą się w pismach L. Jeleńskiej w „Części wstępnej” *Sztuki wychowania*, w której omawiany był „Problem pedagogiczny” (Jeleńska, 1930, s. 17-33).

3.7. INTEGRALNOŚĆ W UWZGLĘDNIENIU CELÓW DALSZYCH I BLIŻSZYCH

Charakterystyczne dla pedagogiki integralnej uwzględnienie dwóch podejść: „dalekowzrocznego” (docelowego) i „konkretnego” (obecnego) jest również widoczne w pismach L. Jeleńskiej. W swoich dziełach metodycznych autorka podała szereg szczegółowych, bardzo konkretnych wskazań dotyczących prowadzenia lekcji (Jeleńska, 1926, 1939a), a równocześnie nie pomijała najważniejszych wartości, które miały ukierunkowywać cały wysiłek wychowawczy i dydaktyczny wychowawcy na kształtowanie osobowości wychowanka (Jeleńska, 1946, s. 107-123), rozwiązując jego „arcyludzki problem” wewnętrznego rozdarcia między świadomością własnych słabości a wiedzą o tym, co powinien czynić (Jeleńska, 1930; Kostkiewicz, 2013, s. 475-476). Należy także zauważyć, że nawet dydaktyka przedmiotów matematycznych L. Jeleńskiej nigdy nie sprowadzała się wyłącznie do technicznych instrukcji działania nauczyciela. Autorka w *Metodyce arytmetyki i geometrii* (1960) często przywoływała wartości wyższe: odpowiedzialność i troskę o świadome działanie (s. 25); punktualność (s. 34), samokontrolę (s. 68), wrażliwość estetyczną (s. 78), świadomość nieskończoności (s. 78-79), potrzebę osobistego wysiłku (s. 102), dyscyplinę umysłową (s. 117) czy też krytyczność i potrzebę sprawdzenia sądów przeciwnych (s. 118).

3.8. ODRZUCENIE IDEOLOGIZACJI I AUTORYTARYZMU W PRZEKAZIE WIEDZY

Kolejnym elementem łączącym twórczość L. Jeleńskiej z dzisiejszymi postulatami pedagogiki chrześcijańskiej jest odrzucenie autorytaryzmu

w tworzeniu wiedzy naukowej i jej przekazie. Autorka pisała np. o swoich własnych wskazaniach: „nie są to jakieś wzory, których należy się trzymać, nie wyczerpują różnych możliwości ujęcia tematów, raczej podsuwają nauczycielowi metodyki pomysły do jego własnych przykładów, do projektów lekcji próbnych i hospitacji” (Jeleńska, 1945, s. 5-6).

ZAKOŃCZENIE

Analiza pism L. Jeleńskiej pozwala wyciągnąć wniosek, że pomimo uwarunkowań społeczno-kulturowych, ekonomicznych i politycznych, mających wpływ na opisy pracy dydaktycznej polskiego nauczyciela okresu międzywojennego i powojennego, postulaty dotyczące wychowania integralnego i pedagogiki integralnej formułowane XXI wieku były bliskie tej autorce. Oznacza to, że założenia leżące u podstaw dydaktyki L. Jeleńskiej są wciąż aktualne (por. Horyń, 1997, s. 200). Mogą one być nawet traktowane jako pewien trwały fundament w zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej, dzięki któremu zachowane zostaną określone punkty orientacyjne w prowadzeniu działalności dydaktycznej. Niewątpliwie należą do nich: troska o podmiotowość człowieka, całościowe jego traktowanie, dowartościowanie kreatywności, otwarcie na realistyczną wizję świata, dokonywanie syntezy współczesnej wiedzy, dopuszczenie pluralizmu w metodologii czy wreszcie odrzucenie autorytaryzmu i ideologizowania w nauce.

BIBLIOGRAFIA

- CHAŁAS, K. (2017). Przestrzeń aksjologiczna nauczania przedmiotów matematyczno-przyrodniczych w nowej Podstawie Programowej dla klas IV-VIII szkoły podstawowej. *Roczniki Pedagogiczne*, 9(2), 61-78. <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2017.9.2-5>.
- CHAŁAS, K. (2018). Dydaktyczny wymiar integralnego rozwoju i wychowania osoby ucznia w świetle koncepcji Stefana Kunowskiego i Podstawy programowej. *Roczniki Pedagogiczne*, 10(2), 75-102. <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2018.10.2-6>.
- CHMAJ, L. (1963). *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- CZERNIEWSKI, W. (1963). *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918-1954*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- DOBRAŃECKI, S., ŚLIFIRSKI, K. (1933-4). Analiza figur liczbowych Lay'a i Rusieckiego. *Polskie Archiwum Psychologii*, 6(1), 3-37.
- DZIACZKOWSKA, L. (2019). Czym jest pedagogika integralna? *Roczniki Pedagogiczne*, 11(2), 9-20. <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2019.11.1-1>.

- GOFRON, A. (2017). Metodologiczna propozycja (re)konstrukcji integralności w edukacji. W: B. PRZYBOROWSKA, P. BŁAJET, I. MURAWSKA, E. AKSAMIT (red.), *Kategoria integralności w edukacji* (s. 281-298). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- HORYŃ, L. (1997). Poglądy pedagogiczne Ludwika Jeleńskiej (1885–1961). W: D. KOŹMIAN (red.), *Zapomniani pedagodzy lat międzywojennych* (s. 161-200). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe US.
- JALMUŻNA, T. (1983). *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i doszkąlanie nauczycieli szkół powszechnych*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- JELEŃSKA, L. (1926). *Metodyka pierwszych lat nauczania*. Warszawa–Łódź: „Nasza Księgarnia”, Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych.
- JELEŃSKA, L. (1930). *Sztuka wychowania*. Warszawa: „Nasza Księgarnia”, Spółka Akc. Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych.
- JELEŃSKA, L. (1937). Praktyka na wsi. W: *Z pracy państwowych seminariów nauczycielskich w Polsce* (s. 108-110). Warszawa: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”.
- JELEŃSKA, L. (1939a). *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*. Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- JELEŃSKA, L. (1939b). *Przygotowanie do życia przez szkołę*. Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- JELEŃSKA, L. (1939c). *Wzrastanie psychiczne dziecka*. Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- JELEŃSKA, L. (1939d). *Zadania kulturalne szkoły powszechnej*. Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- JELEŃSKA, L. (1945). *Szkoła kształcąca. Metodyka nauczania w szkole powszechnej dla użytku nauczycieli i zakładów kształcenia nauczycieli*. Poznań: Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha.
- JELEŃSKA, L. (1946). *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*. Poznań: Drukarnia Św. Wojciecha pod Zarządem Państwowym w Poznaniu.
- JELEŃSKA, L. (1947a). Jeszcze o nauce czytania, *Życie Szkoły*, 2(7/8), 199-202.
- JELEŃSKA, L. (1947b). Najbardziej aktualne i ważne problemy pedagogiczne doby obecnej. Dalsze odpowiedzi na ankietę „Życie Szkoły”. *Życie Szkoły*, 2(4), 100-101.
- JELEŃSKA, L. (1958). *Szkoła kształcąca. Metodyka nauczania w szkole podstawowej*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- JELEŃSKA, L. (1960³). *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- JZ (1959). Metodyka nauczania w klasach I-III. *Życie Szkoły*, 14(1), 65-66.
- KOSTKIEWICZ, J. (2013). *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918-1939*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- KUBIAK-SZYMBORSKA, E. (2015). Wychowanie jako działalność twórcza w kontekście zapośredniczonej komunikacji. *Studia z Teorii Wychowania*, 6(4), 49-68.
- KUBINOWSKI, D. (2010). *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- KUKOŁOWICZ, T., MURAWSKA, E. (1990). Koncepcja wychowania w ujęciu Ludwika Jeleńskiej. *Roczniki Nauk Społecznych*, 18(2), 31-42.
- KUNOWSKI, S. (2000). *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- LEWIN, A. (1963). Jeleńskiej sztuka wychowania. *Nowa Szkoła*, 19(1), 39-42.

- MAĆKOWIAKOWA, J. (1961). Wspomnienie o Ludwice Jeleńskiej. *Głos Nauczycielski*, 44(22), 3.
- NOWAK, M. (2000). *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- NOWAK, M. (2009). Podmiotowość – jej znaczenie i wartość w pedagogice chrześcijańskiej. *Paedagogia Christiana*, 2(24), 11-23.
- NOWAK, M. (2012). *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- PALKA, S. (2006). *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- PIETER, J. (1975). *Zarys metodologii pracy naukowej*. Warszawa: Instytut Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- RYNIO, A. (1997). Jeleńska Ludwika. W: J. DUCHNIEWSKI i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*. T. 7 (kol. 1160-1161). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- RYNIO, A. (2016). Integralne wychowanie. W: K. CHAŁAS, A. MAJ (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (s. 440-448). Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- STEIN, I. (1931a). Problem arcyłudzki w sztuce wychowania. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3(1), 66-76.
- STEIN, I. (1931b). Polemika. Odpowiedź na polemikę. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3(3), 285-289.
- ŚNIEŻYŃSKI, M. (2001). *Dialog edukacyjny*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.
- TROJANOWSKA, E. (1988). Nauczanie początkowe w poglądach Ludwicy Jeleńskiej. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Paedagogica et Psychologica*, 21, 25-49.
- TRZEBIATOWSKI, K. (1970). *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- WACHOWSKI, M. (1931a). Polemika. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3(2), 187-190.
- WACHOWSKI, M. (1931b). Polemika. Dyskusja z P. I. Steinem o „Sztuce wychowania” dr. Jeleńskiej. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3(4), 388-390.
- WAGA, L. (2018). Normatywność pedagogiki chrześcijańskiej w świetle pytań o jej empiryczne podstawy. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika*, 36(2), 59-82. http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2018.014.
- WIATROWSKI, Z. (1995). Miejsce pedagogiki ogólnej w kompleksie nauk pedagogicznych. W: T. HEJNICKA-BEZWIŃSKA (red.), *Pedagogika ogólna. Tradycja – teraźniejszość – nowe wyzwania (materiaty pokonferencyjne)* (s. 55-61). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.
- WITKOWSKI, L. (2007). *Między pedagogiką, filozofią i kulturą. Studia, eseje, szkice*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

DYDAKTYCZNE POSTULATY LUDWIKI JELEŃSKIEJ (1885-1961) W ŚWIETLE
ZAŁOŻEŃ WSPÓŁCZESNEJ PEDAGOGIKI INTEGRALNEJ

STRESZCZENIE

Głównym celem artykułu jest wykazanie obecności współczesnych założeń pedagogiki integralnej w postulatach dydaktycznych Ludwicy Jeleńskiej (1885-1961). Rozważania wpisują się

w historyczne badania pedagogiczne, w których zastosowana jest metoda analizy i krytyki źródeł. W pierwszym punkcie dokonana jest operacjonalizacja pojęcia „pedagogika integralna”. Drugi punkt zawiera prezentację obecności myśli dydaktycznej L. Jeleńskiej we współczesnej literaturze pedagogicznej. W trzecim punkcie zrelacjonowane są wyniki analizy dydaktyki L. Jeleńskiej w perspektywie dzisiejszych założeń pedagogiki integralnej. Analizy te uprawniają do stwierdzenia, że pomimo licznych uwarunkowań społeczno-kulturowych, ekonomicznych i politycznych, mających wpływ na opisy pracy dydaktycznej polskiego nauczyciela okresu międzywojennego i powojennego, postulaty dotyczące wychowania integralnego i pedagogiki integralnej formułowane XXI wieku były bliskie tej autorce.

Słowa kluczowe: Ludwika Jeleńska; pedagogika integralna; wychowanie integralne; dydaktyka; realizm w wychowaniu.

LUDWIKA JELEŃSKA'S DIDACTIC POSTULATES IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY INTEGRAL PEDAGOGY

SUMMARY

The article demonstrates the presence of the contemporary assumptions of integral pedagogics in Ludwika Jeleńska's (1885-1961) didactic postulates. Those reflections tie in with historical pedagogical research which incorporates the method of analysis and critique of sources. In the first point, the concept of 'integral pedagogics' is operationalised. In the second point, the presence of Jeleńska's didactic thought in contemporary pedagogical literature is shown. In the third point, the results of an analysis of Jeleńska's didactics in the perspective of the contemporary assumptions of integral pedagogics are discussed. Those results justify the conclusion that Jeleńska's descriptions of a Polish teacher's didactic work in the interwar period and after World War II contain – despite numerous social, cultural, economic and political determinant factors – the postulates of integral education and integral pedagogics that were clearly formulated in the 21st century.

Key words: Ludwika Jeleńska; integral pedagogy; integral education; didactics; realism in upbringing.